

Homicskó Árpád Olivér

A munkaerőpiac szerepe a szociális gondoskodás nézőpontjából

Role of the Labour Market in Terms of Social Care

Összefoglalás

A modern kori szociális gondoskodás szempontjából is nélkülözhetetlen a jól működő munkaerőpiac megléte. Az állam által működtetett szociális gondoskodás alapja az egyénektől különböző elvek szerint elvont adó- és járulékbefizetések, amelyek feltételezik azt, hogy az egyén valamilyen jövedelemmel rendelkezzen. Abban az esetben, ha a szociális ellátások nyújtása erre nincs tekintettel (vagyis sok olyan egyénnek nyújt szociális védelmet, akik egyébként adott esetben semmilyen módon nem járulnak hozzá az újraelosztás fenntartásához), úgy az fenntarthatatlanná, működésképtelenné válik. A szociális gondoskodás szempontjából egyrészt olyan munkaerőpiacra van szükség, amelyben az adott társadalom tagjainak nagyobb része aktívan részt vesz, másrészt a rendszer fenntartásához nagymértékben hozzájáruló járulékfizetők olyan ellátásokat, szolgáltatásokat kapnak, amelyek a megélhetési zavarhelyzet idejére biztosítják korábbi életszínvonaluk azonos vagy közel azonos fenntartását.

Summary

Modern-age social care cannot dispense with a smoothly operating labour market. Social care, operated by the state, is based on the taxes and contributions levied on individuals on various grounds, which presupposes that individuals should have in-

DR. HOMICKÓ ÁRPÁD OLIVÉR PHD, egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem (homicsko.arpad@kre.hu).

come of some kind. If social care is provided without regard to this (in other words, a large number of individuals are given social protection who do not contribute to the maintenance of redistribution in any way whatsoever), the system becomes unsustainable. On the one hand, in order to maintain social care, a labour market with the active participation of the majority of the society is needed, and on the other, those who contribute extensively to system maintenance should be provided care and services that allow, in the event of a failure to provide a living wage, the maintenance of an identical or nearly identical standard of life as previously enjoyed.

A munka a korai társadalmakban jelentős mértékben kötődött a személyes és közösségi lét fenntartásához, magában foglalta a környezetet alakító képességet, a folyamatos küzdelmet és a transzcendenciával való kapcsolatot.¹ Az első nagy civilizációkkal együtt megjelent a munka egy újabb értelmezése is, amelyben a munka mint jogügylet, illetve mint a személyes élet és kiteljesedés egyik útja jelentkezett.² A harmadik jelentős időszak egybeesett a modernitás megjelenésével, itt a munka egyre inkább „médiüm” lett, a tevékenységek differenciálódtak, az alkotás örömeinek helyét a megélhetés kényszerű szüksége vette át, illetve ennek a szükségnek a folyamatos kiterjesztése a fogyasztás eksztázisáig.³ Luther Márton a hétköznapi életben végzett munka tekintetében úgy gondolta, hogy a mindennapi munka becsületes és szorgalmas végzése Isten dicsőítésének legfőbb eszköze. Ha az ember dolgozik, voltaképpen Istennek engedelmeskedik, és ilyen szempontból a munka is istentisztelet. A hétköznapi életben mutatott hűséges helyállás lesz a próbája, mutatója az Istennel való belső kapcsolatunknak. Luther egyik legnagyobb hatású teljesítménye, hogy a katolikus felfogással szemben határozottan megnövelte az e világi hivatás szerint végzett munka erkölcsi hangsúlyát és az érte járó vallásos jutalmat. Luther reformátori tevékenységének kezdetén azt tanította, hogy az e világi kötelességek teljesítése az egyetlen út Isten tetszésének elnyeréséhez, Isten ezt és csakis ezt akarja, s éppen ezért Isten előtt teljességgel egyenlő minden munka, minden hivatás.⁴ Az emberi munka része Isten teremtő és a teremtést megőrző akarátának. Ebben az értelemben az ember munkája már a bűnbeesés előtt elkezdődött, hiszen Isten parancsa alapján az édenkert gondozója lett. Az emberi munkára használja Luther a maszk kifejezést, azaz a rejtőzködő Isten az emberi munkán keresztül ad meg mindent, amire szükségünk van, és a munka az Ő áldását jelenti. Ugyanakkor a bűneset Isten átka, ami érint minden embert, és mindenki tapasztalatának a része.⁵ Isten gondviselése nem szorítja háttérbe az ember munkáját, hanem az alapját adja meg.⁶ Egyik oldalon tehát a munka több, mint annak elérése, hogy lehetőségünk legyen a keresztyén közösség szolgálatában való részvételre, hiszen az ember részese Isten gondviselő munkájának, másrészt viszont önmagáról is köteles gondoskodni, amennyiben erre lehetősége van.⁷

A munka végzéséhez szorosan kapcsolódik a szociális jog elméleti alapjának az a felismerése, amely szerint az egyén létfenntartásának alapvető követelménye az erőforrások folyamatos újratermelése. Amíg az egyén életében nem merülnek fel megél-

hetési zavarhelyzetek, addig a létfenntartása többé-kevésbé biztosított. A megélhetési zavarhelyzet esetén azonban a létfenntartása veszélybe kerülhet, ami szükségessé teszi, hogy az ilyen helyzeteket megfelelően kezeljék. Tekintettel arra, hogy az egyén erre egymagában nem képes, így szükséges a különböző közösségi (legtágabb értelemben az állami) lehetőségek figyelembevétele és alkalmazása. A szociális gondoskodás lényege, hogy az egyén megélhetési zavarhelyzete esetén a fennmaradása biztosított legyen. A megélhetési zavarok időszakában a mindennapi megélhetéshez szükséges javakat valamilyen más, az egyéni termelőmunkán kívüli forrásból kell fedezni. Ennek egyik fontos eleme a megfelelő tartalékképzés lehet, amely segít átvészelni az ilyen időszakot. A tartalékképzés biztosítása a különböző történelmi korokban eltérően alakult, az egyes időszakokban más-más módon próbálták meg kezelni, ugyanakkor intézményesített formában az újkorban, a kapitalista termelési mód megjelenésével és térhódításával vált szükségesszerűvé.⁸

Az állam fellépését a szociális ellátások területén négy indokkal szokták magyarázni: a piaci módszerek kudarca ezen a területen, a paternalista felfogás, amely szerint ha kizárólag az egyén döntésén múlik a megfelelő tartalékképzés, akkor soha nem fognak elegendő tartalékot képezni, a redisztribúció szükségessége, valamint az állami intézmények révén az adminisztratív hatékonyság.⁹

A szociális ellátások biztosítása szempontjából az előbb felsorolt négy indok közül külön is kiemelendő a redisztribúció szükségessége. A redisztribúció jelenti a megtermelt javak újraelosztását. Az állam által működtetett redisztribúciónak három formáját különböztethetjük meg: az interperszonális redisztribúciót, az intertemporális redisztribúciót és az intergenerációs redisztribúciót. Az interperszonális redisztribúció esetén az egyes egyének közötti különböző elvek szerinti újraelosztásról van szó, alapvetően rövidebb életciklus, jellemzően egy költségvetési éven belül történik meg. Az állam kijelöli azokat a prioritásokat, amelyeket fontosnak tart, és annak megfelelően osztja szét a befolyó bevételeit. Az intertemporális redisztribúció esetében az újraelosztás időben eltolva történik meg, az egyén a felhalmozásra megfelelő időszakában gyűjti össze azokat a javakat, amelyeket később az egyes megélhetési zavarhelyzetekben visszakap. Az intergenerációs redisztribúció pedig az eltérő generációk (pl. munkaképes korban lévők és nyugdíjasok) közötti újraelosztást teszi lehetővé.¹⁰

A 21. században is alapvetően a munkának kell az egyén megélhetését biztosítani. Fontos ugyanakkor arra is figyelemmel lenni, hogy az európai államok által működtetett szociális ellátórendszerek alapjait azok a bevételek jelentik, amelyeket az állam különböző formákban elvon a társadalom tagjaitól. Az állam által működtetett szociális ellátórendszerek a járulékokból és adókból befolyt befizetésekből biztosítják jóléti kiadásait. Az egyén jövedelmének átcsoportosítása, újraelosztása révén válik lehetségessé az, hogy a szociális ellátások rendszere működni tudjon. Tanulmányomban azt kívánom meg bemutatni, hogy a jól működő szociális ellátórendszer alapja a munkajövedelemmel elérhető kereset kell hogy legyen, és az az alapján fenntartott biztosítási típusú rendszernek kell a szociális ellátások tekintetében dominálnia. Mind a segélyezési, mind pedig a normatív alapon működő rendszer csak kiegészítő jelleggel lehet jelen egy adott ország szociális ellátórendszerének működtetésében, ugyanak-

kor kiegészítő jelleggel mind a két elosztási rendszerre is szükség van ahhoz, hogy a társadalom valamennyi tagja valamilyen mértékben és formában szociális védelemben részesüljön.

A szociális ellátás feladatainak megoldása érdekében számos – különböző szinten megszervezett – rendszer működhet egy adott társadalomban egy időben, egymás mellett. A történelmi fejlődés során azonban fokozatosan az állam által működtetett intézmények váltak dominánssá.¹¹ Az állam fellépésének szükségességét támasztja alá, hogy az egyéni megélhetési zavarhelyzetekre tekintettel a védelmet szélesebb alapokra kell helyezni, vagyis bővíteni kell a védelem alá tartozó személyek körét, hiszen nagyobb közösségben jobban eloszlanak a felmerülő terhek, így hatékony lehet a kockázatmegosztás. A 19. század utolsó harmadától az államok szerepe Európában felerősödött, és nagy szerepük lett a szociális védelmi rendszerek kiépítésében.

A biztosítási típusú szociális ellátási rendszerben a jogosult személy hozzájárulás-fizetés alapján kap ellátást a megélhetési zavarhelyzet bekövetkezésekor. Az ellátásra való jogosultság jövedelemszerző tevékenység folytatásához kötött. Védelemben az részesülhet, aki az ezzel járó terheket is viseli (járulékfizetési kötelezettség). Az állam által meghatározott védett személyi kör kötelezően (társadalombiztosítás) biztosítási jogviszonyt kell hogy létesítsen, bizonyos esetekben ugyanakkor lehetséges az önkéntes (magán-) biztosítás kötése is. A megélhetési zavarhelyzetek előre rögzítésre kerülnek a jogszabályokban, és csak a pontosan meghatározott esetekben nyújt előre meghatározott ellátásokat a rendszer. Az ellátásra való jogosultsági feltételeket tételesen meghatározzák. A szociális ellátás mértéke általában a kieső jövedelemhez igazodik, azzal azonos vagy közel azonos ellátást nyújt. Lehetőség van azonban arra is, hogy a jogalkotó előre rögzítse azt a maximális ellátási szintet, amelynek esetében már nem érvényesül a jövedelemarányos pénzbeli ellátás. Ezzel azonban már sérülhet a klasszikus biztosítási logika, hiszen a hozzájárulás-fizetés továbbra is jövedelemarányos marad, ugyanakkor viszont az ellátásra való jogosultság tekintetében már nem érvényesül a jövedelemarányosság, ami már relatív magas jövedelem esetén is életszínvonal-csökkenést eredményezhet az egyén esetében, pedig eredetileg a rendszert a korábbi életszínvonal fenntartására törekvés emelte ki a másik két modell közül. További sajátossága a rendszernek, hogy a jogosultak részéről az ellátások jogi úton is kikényszeríthetők (a kedvezményezett biztosítottaknak alanyi jogokat biztosítanak a járadék igénylésére). Az ellátások finanszírozására többnyire elkülönült alapokat hoznak létre és működtetnek. A befizetendő hozzájárulások nagysága (járulék) pedig minden esetben az egyén jövedelméhez igazodik. A rendszer előnyös vonásai között kiemeli a szakirodalom, hogy magasabb életszínvonalat tud biztosítani, mint a másik két rendszer, valamint kétoldalú kötelezettségeket keletkeztet (szolgáltatás–ellenszolgáltatás). A biztosítási típusú rendszerek nagyobb gazdasági hatékonyságra ösztönöznek, hiszen az egyének érdeke az lesz, hogy minél nagyobb számban folytassanak jövedelemszerző tevékenységet, hiszen így biztosítási státusszal fognak rendelkezni, ezáltal egy esetleges megélhetési zavarhelyzet esetén a megélhetésük sem fog veszélybe kerülni. A biztosítási típusú rendszerben előre meghatározottak az ellátások és az azokra való jogosultsági feltételek, ezáltal kiszámíthatóságot jelent az egyén számára. Hátrányos vonása ugyanakkor, hogy a tár-

sadalom nem minden tagja számára nyújt védelmet, sőt még a védett személyek is kikerülhetnek a hatálya alól (pl. tartós munkanélküliség esetén nem tud védelmet nyújtani, a munkaviszony megszűnését követő első naptól már nem jár táppénz¹²). A rendszernek jelentősek az össztársadalmi költségei – ha nincs gazdasági növekedés, a megtermelt össztársadalmi állami bevételek jelentős részét ezen rendszerek működtetésére kell fordítani. Igazságtalanságok hordozójává is válhat, hiszen a piacon jelen lévő munkáltatók és munkavállalók alkupozíciója alapján alakulnak a munkabérek és az utánuk járó pénzbeli ellátások. A biztosítási típusú rendszerek korlátozzák az egyén döntési szabadságát is a kötelező jellegük miatt (önkéntes alapú rendszerekben az állami jelenlét nem lehet domináns), az egyén nem maradhat ki a rendszerből, ha jövedelemszerző tevékenységet folytat.¹³

A segélyezési típusú rendszerben a szociális ellátások a létfenntartáshoz szükséges megélhetés biztosítására szolgálnak. Ebben a rendszerben a védett személyek köre nincs előre pontosan meghatározva, így az akár a népesség egészére is kiterjedhet (abszolút alanyi hatály). A segítségnyújtás mindig csak szubszidiárius jellegű (az önsegéllyel és a másoktól származó segéllyel szemben mindig alárendelt). Az állami segítségnyújtásra az individualizáció a jellemző, mindig az egyén megélhetési szintjéhez igazodik az ellátás, az egyén körülményei határozzák meg az ellátásra való jogosultságot. A rendszer többnyire a települési önkormányzatokhoz (kisközösségek) kapcsolódik. Finanszírozása adóeszközökön keresztül történik. A segélyezési típusú rendszer előnye, hogy bárki igénybe veheti, aki egy adott országban rászoruló. A rendszer valamennyi megélhetési zavarhelyzetre ellátást nyújthat. A rendszer fenntartása olcsó, viszonylag egyszerű és könnyen bevezethető (önkormányzatok által fenntartott és működtetett rendszer). Az ellátási rendszer sokkal rugalmasabb, jobban tud igazodni az életkörülményekből adódó megélhetési szükségletekhez. A segélyezési típusú rendszer hátránya, hogy az emberek sokszor idegenkednek az igénybevitelétől, aminek az oka lehet, hogy az egyén kiszolgáltatottságát eredményezheti. A rendszernek stigmatizáló jellege van, hiszen a személyes kudarc beismerése is lehet a segély igénybevétele, valamint a korai történelmi időszakokban az alsóbb osztályokból származók részére nyújtott ellátásokat jelentették. Szabályai gyakran túl bonyolultak (sok feltétel meglétét kell vizsgálni, pl. jövedelmi helyzet, vagyoni helyzet stb.). Magasak a fajlagos adminisztratív költségei (sok körülményt kell a jogosultsághoz megvizsgálni, pl. környezettanulmány). Leépítheti a társadalmi ösztönzők hatását – egy idő után nincs motivációs tényező –, ez pedig előidézheti a „szegénységcsapda” effektust. Abban az esetben ugyanis, ha a munkabérrrel megkereshető minimális jövedelem és a segélyezéssel kapható ellátás között nincs jelentős eltérés, úgy előbb-utóbb az egyén nem lesz érdekelt a munkavégzésben, hiszen ugyanezt a jövedelmet munkavégzés nélkül is megkaphatja a segélyezési rendszerben. Fontos ezért, hogy a minimális jövedelem és a segélyezési rászorultsági szint jelentősen eltérjen egymástól, ezáltal tényleg csak azok vegyék igénybe a segélyezési típusú ellátásokat, akiknek a megélhetésük más forrásból nem oldható meg. Szintén fontos kiemelni ennél a rendszernél, hogy a megélhetési zavarhelyzetet itt sem állapotként kell kezelni, hanem egy átmeneti életszakaszként, amely lehetőleg rövid ideig kellene hogy fennálljon, és ezen időszakra biztosítaná az egyén minimális megélhe-

tését. A rendszer ugyanis jelentős életszínvonal-csökkenéssel járhat, hiszen csak a létminimumhoz szükséges megélhetést tudja biztosítani. A létminimum meghatározása pedig mindig az adott ország gazdasági helyzetétől függ, Magyarországon jelenleg az öregségi nyugdíj minimumához kötött.¹⁴

A *normatív vagy alanyi jogon járó ellátások rendszere* a népesség meghatározott csoportjainak nyújt alapellátásokat. Ilyen csoportok lehetnek többek között a nyugdíjasok, gyermeket nevelő családok, fogyatékossgal élők csoportja. Az ellátásra való jogosultság nincs előfeltételhez kötve (sem előzetes hozzájárulás-fizetés, sem rászorultság nem szükséges). A rendszer fix összegű ellátásokat nyújt a megadott csoporthoz tartozók részére. A finanszírozása adóalapú bevételekből történik, központi, alapvetően kincstári kifizetések révén nyújtják az ellátásokat. A normatív típusú rendszer előnye, hogy nem tesz különbséget a társadalom megadott csoporthoz tartozó tagjai között jövedelmi helyzetük alapján. Az ellátások minden jogosultnak azonos mértékben járnak. Aki egy adott jogosulti körbe belesik, az alanyi jogon jogosult az ellátásra. Ez azonban nem azt jelenti, hogy jogosultság esetén ne kellene az ellátást kérvényezni, az igényléshez szükséges dokumentumokat ebben a rendszerben is ki kell tölteni, ugyanakkor az adatok megadásán túl további feltétel teljesítése a jogosultság megállapításához nem szükséges, ezért hívjuk alanyi jogon járó ellátásoknak a nyújtott szolgáltatásokat. A rendszer adóalapú finanszírozáshoz kötött, így a bevételeihez valamennyi olyan személy hozzájárul, aki egy adott ország területén él és adózik. A normatív típusú rendszer hátrányos vonásai, hogy nagymértékben kiszolgáltatott a mindenkori politikai döntéshozatalnak. Politikai döntésen múlik, hogy kik a kedvezményezett csoportok, és hogy ők milyen mértékű ellátást kapnak. Sokszor alacsony összegű fix ellátást nyújt csak, ezáltal nem tudja megfelelően kezelni az eltérő élethelyzetekben lévő egyéneket, a korábbi életszínvonalhoz képest alacsonyabb szintű megélhetést tud csak biztosítani. Általában azonban a segélyezési rendszerekhez képest magasabb ellátást nyújthat a rendszer, ugyanakkor azoknak is ellátást nyújt, akiknek egyébként arra nem lenne szüksége (magas jövedelmi helyzetűek). Széles körű alkalmazás esetén motivációs problémákat okozhat.¹⁵

Magyarországon a domináns a biztosítási logika alapján működő ellátórendszer, és mind a segélyezési, mind a normatív típusú rendszer kiegészítő elvként van jelen. Biztosítás elve alapján működött és tartja fent az állam az egészségbiztosítási (ebben speciális működési elv alapján az egészségügyi szolgáltatások nyújtását) és a nyugdíjbiztosítási ellátásokat. Biztosítási elv alapján működik a foglalkoztatáspolitikai passzív eszközrendszere, amelyet az álláskereső támogatások jelenítenek meg. Ahhoz, hogy minél többen tudjanak részt venni a biztosítási elvű szociális ellátórendszerben, szükséges, hogy minél többen folytassanak olyan tevékenységet, amely biztosítási kötelezettséggel jár.

A társadalombiztosítás ellátásaira és a magánnyugdíjra jogosultságról, valamint a szolgáltatások fedezetéről szóló 1997. évi LXXX. törvény (továbbiakban: Tbj.) kimondja, hogy a társadalombiztosítás Magyarország állampolgárait és a Magyarországon munkát végző más természetes személyeket magában foglaló, társadalmi szintű kockázatközösség, amelyben a törvényben megállapított szabályok szerint a részvétel

kötelező.¹⁶ A kötelező társadalombiztosítás rendszerében a biztosított, az egyéni felelősség elvének megfelelően, járulékfizetési kötelezettség alapján szerezhet jogot saját maga és hozzátartozója javára az egyes társadalombiztosítási ellátásokra. A pénzbeli társadalombiztosítási ellátás összege főszabály szerint arányban áll a biztosítottnak az ellátás fedezetére szolgáló járulék alapjául szolgáló jövedelmével.¹⁷ A biztosítás az annak alapjául szolgáló jogviszonnyal egyidejűleg, a törvény erejénél fogva jön létre. Ennek érvényesítése érdekében a foglalkoztatót bejelentési, nyilvántartási, járulékmegállapítási és -levonási, járulékfizetési, valamint bevallási kötelezettség terheli. E kötelezettség kiterjed arra a külföldi foglalkoztatóra is, aki Magyarország területén biztosítási kötelezettséggel járó jogviszony keretében foglalkoztat munkavállalót, továbbá arra a külföldi foglalkoztatóra, aki Magyarország területén kívül foglalkoztat olyan munkavállalót, aki a szociális biztonsági rendszerek koordinálásáról szóló közösségi rendelet alapján a Tbj. hatálya alá tartozik. A foglalkoztatót a társadalombiztosítás keretében nyújtott ellátások pénzügyi fedezetéhez járulék- és hozzájárulás-fizetési kötelezettségek terhelik.¹⁸ Kimondja az alapelvek körében a Tbj., hogy a társadalmi szolidaritás elvének megfelelően – a szociális biztonsághoz, valamint a testi és lelki egészséghez való jog érvényesítése, valamint az egységes állami nyugdíjrendszer fenntartása érdekében – a törvény a társadalombiztosítás pénzügyi alapjainak költségvetését egészében vagy részben megillető olyan fizetési kötelezettséget is megállapíthat, amelynek megfizetése társadalombiztosítási ellátásra való jogot nem keletkeztet. A társadalombiztosítási rendszer működésében érvényesülő közteljesítés érdekében a biztosítottakat és a foglalkoztatókat mindazon adataik rendszeres vagy eseti közlésére kötelezi, amelyek társadalombiztosítási járulék-fizetési és hozzájárulás-fizetési kötelezettségeik megállapításához, ennek teljesítéséhez, ellenőrzéséhez és érvényesítéséhez szükségesek. A közteljesítés érvényesítéséhez és a jogosultságok megállapításához létrehozott nyilvántartások törvényben meghatározott módon egységes rendszert alkotnak.¹⁹

A biztosított személyek körébe azok tartoznak, akik kötelesek hozzájárulásokat fizetni, és meghatározott feltételek bekövetkezése esetén jogosultak a társadalombiztosítási rendszerben nyújtott ellátásokra. A biztosítottak a társadalombiztosítás valamennyi ellátására jogosultságot szerezhetnek. Az egyidejűleg több biztosítással járó jogviszonyban álló személy biztosításának fennállását mindegyik jogviszonyában külön-külön kell elbírálni. A biztosítás az annak alapját képező jogviszony kezdetétől annak megszűnéséig áll fenn. A természetes személyt biztosítási kötelezettség terheli, abban az esetben is, ha a foglalkoztatóhoz fűződő biztosítási kötelezettséggel járó jogviszonyára tekintettel, vagy azzal összefüggésben járulékalapot képező jövedelmet külföldi illetőségű jogi vagy természetes személytől, illetőleg külföldi illetőségű más személytől kapja. Ha pedig a jövedelem juttatására egy másik foglalkoztatónál (munkáltatónál) fennálló jogviszonyra tekintettel kerül sor, e jövedelemmel összefüggésben a biztosítás időtartamaként a jövedelem kifizetésének (juttatásának) napját kell figyelembe venni.²⁰

Látható, hogy a biztosítási típusú ellátások igénybeviteléhez előzetes hozzájárulási-fizetési kötelezettségre van szükség, amely alapján az illető jogosulttá válik az egyes ellátások igénybevitelére. Jól működő társadalombiztosítási rendszerben az egyén ér-

dekelt abban, hogy törekedjen az előfeltételek teljesítésére. Ehhez következetes feltételrendszer működtetésére van szükség, amelyben ismert a részvétel feltétele, de egyben azt is tudja a jogosult, hogy abban az esetben, ha a megélhetési zavarhelyzet bekövetkezne, milyen ellátásokat vehet igénybe. A munkaerőpiacon való részvétel növelése a szociális jóléti rendszer működését is nagymértékben elősegíti, hiszen az egyes ellátások fedezetét a jövedelemszerzők befizetéséből fedezik. A segélyezési rendszer akkor szorulhat erősen háttérbe egy adott ország szociális ellátórendszerében, ha a megszerezhető jövedelem a munkaerőpiacon biztosítja a tisztességes megélhetést. Fontos ugyanakkor, hogy milyen módon határozza meg egy adott ország a rászorultsági szintet. Ennek nincs abszolút értéke, függ az adott ország társadalmi-gazdasági berendezkedésétől. Ha túl alacsony szinten határozzuk meg, úgy nem fogja tudni biztosítani a minimális megélhetést sem, ha túl magasán, úgy pedig az egyén nem lesz motivált abban a tekintetben, hogy elsődlegesen a munkaerőpiacon szerezze meg a megélhetéséhez szükséges anyagi javakat. A normatív típusú rendszerek működtetését pedig csak egy-egy csoporthoz tartozókra (például gyermeket nevelők, fogyatékossgal élők) szabad korlátozni.

Látható, hogy a szociális gondoskodás szempontjából a biztosítási típusú rendszereknek kell dominálniuk ahhoz, hogy magasabb szintű szociális védelemben részesüljön a társadalom nagyobb része. Fontos ugyanakkor, hogy bizonyos esetekben (például az egészségbiztosítás esetén a táppénz, az álláskeresői támogatások körében az álláskeresői járadék) a jogalkotó felülről behatárolta az ellátásra jogosultság maximális összegét, ami nem ösztönzi az egyént arra, hogy magasabb jövedelem után fizesse meg a járulékot, hiszen nem érvényesül a klasszikus társadalombiztosítási elv, a jövedelemarányos hozzájárulás-fizetés és a korábbi jövedelemmel azonos vagy közel azonos ellátás a megélhetési zavarhelyzet idejére. További kérdéseket vetnek fel azok a rendszerbe épített szabályok, amelyek eltérve a hagyományos hozzájárulás-fizetésen alapuló jogosultságtól, annak is nyújtanak biztosítási típusú ellátásokat, akik egyébként nem teljesítik annak előfeltételeit. A magyar egészségbiztosítási rendszerben ilyen ellátás a diplomások által is igénybe vehető gyermekgondozási díj, valamint a társadalom széles köre részére biztosított természetbeni egészségügyi szolgáltatások. Ezen ellátások igénybevételére a biztosított a Tbj. 5. §-a alapján jogosult, de ő ezért a jövedelme után egészségbiztosítási és munkaerőpiaci járulékot fizet.²¹ Ugyanakkor a felsőoktatási intézmény nappali tagozatán két lezárt félével rendelkező személy e nélkül is jogosult lehet a gyermekgondozási díjra, míg az egészségügyi szolgáltatások igénybevételére a biztosítottakon túl a Tbj. 16. §-ban felsoroltak is jogosultságot szereznek.²² Ezek az esetek ellene hatnak annak, hogy az egyén érdekelt legyen biztosítási jogviszonyt létesíteni, és minél magasabb jövedelemre tegyen szert, hiszen a jelenlegi magyar társadalombiztosítási rendszer nem ösztönzi erre.

A természetbeni egészségügyi szolgáltatások esete mutatja azt meg a legjobban, hogy a munkaerőpiacon történő aktív részvétel nem eredményezi azt, hogy az egyén jobb minőségű egészségügyi szolgáltatáshoz jutna hozzá. Hiába fizet a biztosított személy természetbeni egészségügyi járulékot, betegsége esetén a mindenki számára hozzáférhető minőségű egészségügyi szolgáltatást fogja csak megkapni. Álláspontom

szerint a jogalkotónak vagy lehetővé kellene tennie a kiszereződés lehetőségét az egészségügyi szolgáltatások tekintetében az azt magának megengedhető polgárai számára – akik ezt követően maguk dönthetnének arról, hogy magánbiztosítás keretében, annak feltételrendszerében vegyék igénybe az egészségügyi szolgáltatásokat –, vagy pedig ténylegesen alanyi, normatív alapon kellene lehetővé tenni az alapszintű egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzájutást. Ebben az esetben pedig a biztosítási jogviszony garantálná azt, hogy az egyén az általa folyamatosan fizetett járulék után ténylegesen megkapná az elvárható egészségügyi szolgáltatást.

Megállapítható, hogy egy jól működő társadalombiztosítási rendszerben az egyén érdekelt lesz az abban való részvételre. Szükséges ehhez azonban az, hogy tisztán látható legyen, milyen szolgáltatást kell teljesíteni (hozzájárulás-fizetési, járulékfizetési kötelezettség), és ez alapján mire is válhat jogosulttá (és jó minőségű ellátást kell kapnia azért a pénzéért, amit egyébként megfizet ezért kötelező jelleggel). A jogalkotó ugyanis kötelezettségként írja elő, hogy a biztosított személy, aki a munkaerőpiac szereplője, fizesse a rendszer fenntartásának, működtetésének költségét, ugyanakkor a részére ez alapján járó társadalombiztosítási szolgáltatást sok esetben mint kedvezményt, állam általi gondoskodást tünteti fel. Sok esetben a társadalombiztosítási ellátás csak egy alapszintű megélhetést tud biztosítani az egyén számára, azért is, mert a kapott ellátások mértéke Magyarországon ma már a legtöbb esetben maximalizálva van, ami jó esetben éri csak el a mindenkori minimálbér (2015-ben 105 000 Ft) összegét, de inkább alatta van, ami komoly életszínvonal-csökkentést jelent a munkaerőpiacról megélhetési zavarhelyzete miatt kieső biztosított személy számára.

JEGYZETEK

¹ Birher Nándor – Homicskó Árpád Olivér: *A munka becsületétől a médiumon keresztül zajló cserefolyamaton át a hivatáserkölcsi kódexig. A munka jelenségének jogelméleti megközelítése a történelemben.* Jogelméleti Szemle, 2011/4. <http://jesz.ajk.elte.hu/birher-homicsko48.html> (Letöltés: 2015. november 7.).

² Uo.

³ Uo.

⁴ Bodai Zsuzsanna: *A reformátorok gazdasági tanításai.* <http://www.inco.hu/inco8/global/cikk5h.htm> (Letöltés: 2015. november 7.).

⁵ Balikó Zoltán: *A munka 21. századi eleji református teológiai reflexiója.* PhD-disszertáció, Károli Gáspár Református Egyetem, Hittudományi Kar Doktori Iskola, Budapest, 2013, 35. o.

⁶ Uo. 37. o.

⁷ Uo. 38. o.

⁸ Hajdú József – Homicskó Árpád Olivér: *Bevezetés a társadalombiztosítási jogba.* 3. átdolgozott kiadás, Patrocinium Kiadó, Budapest, 2015, 11. o.

⁹ Uo.

¹⁰ Uo. 12. o.

¹¹ Czúcz Ottó: *Szociális jog I.* Unió Lap- és Könyvkiadó Kereskedelmi Kft. Budapest, 2003, 30. o.

¹² Homicskó Árpád Olivér: *A munkavállaló biztosítási jogviszonya megszűnésének hatásai az egészségbiztosítási ellátások tekintetében.* HR&Munkajog, 2013/6., 44. o.

¹³ Hajdú–Homicskó, i. m. 13. o.

¹⁴ Uo. 14–15. o.

¹⁵ Uo. 16. oldal.

¹⁶ A társadalombiztosítás ellátásaira és a magánnyugdíjra jogosultakról, valamint e szolgáltatások fedezetéről szóló 1997. évi LXXX. törvény 2. § (1)–(2) bekezdés.

¹⁷ Uo. 2. § (3) bekezdés.

¹⁸ Uo. 2. § (5)–(6) bekezdés.

¹⁹ Hajdú–Homicskó, i. m. 36–37. o.

²⁰ Uo. 38. o.

²¹ Biztosítási jogviszonyban állók főbb esetkörei a következők:

- a) a munkaviszonyban (ideértve az országgyűlési képviselőt és a nemzetiségi szószólót is), közalkalmazotti, közszolgálati jogviszonyban, kormányzati szolgálati viszonyban, ügyészségi szolgálati jogviszonyban, bírósági jogviszonyban, igazságügyi alkalmazotti szolgálati viszonyban, nevelésügyi foglalkoztatási jogviszonyban, ösztöndíjas foglalkoztatási jogviszonyban, közfoglalkoztatási jogviszonyban álló személy, a Magyar Honvédség, a rendvédelmi szervek, az Országgyűlési Őrség, a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok, a Nemzeti Adó- és Vámhivatal hivatásos állományú tagja, a Független Rendészeti Panasztestület tagja, a Magyar Honvédség szerződéses állományú tagja, a katonai szolgálatot teljesítő önkéntes tartalékos katona (a továbbiakban: munkaviszony), tekintet nélkül arra, hogy foglalkoztatása teljes vagy részmunkaidőben történik,
- b) a szövetkezet tagja, aki a szövetkezet tevékenységében munkaviszony, vállalkozási vagy megbízási jogviszony keretében személyesen közreműködik, kivéve az iskolaszövetkezet nappali rendszerű oktatás keretében tanulmányokat folytató tanuló, hallgató tagját – 25. életévének betöltéséig a tanuló, hallgatói jogviszonya szünetelésének időtartama alatt is –, és a szociális szövetkezetben tagi munkavégzés keretében munkát végző tagot,
- c) a tanulószervezet alapján szakképző iskolai tanulmányokat folytató tanuló,
- d) az álláskeresési támogatásban részesülő személy,
- e) a kiegészítő tevékenységet folytató nem minősülő egyéni vállalkozó,
- f) a kiegészítő tevékenységet folytató nem minősülő társas vállalkozó,
- g) a díjazás ellenében munkavégzésre irányuló egyéb jogviszony keretében (megbízási szerződés alapján, egyéni vállalkozónak nem minősülő vállalkozási jogviszonyban) személyesen munkát végző személy – a külön törvényben meghatározott közérdekű önkéntes tevékenységet végző személy kivételével – amennyiben az e tevékenységéből származó, tárgyhavi járulékalapot képező jövedelme eléri a minimálbér harminc százalékát, illetőleg naptári napokra annak harmincadrészét,
- h) az egyházi szolgálati viszonyban álló egyházi személy, kivéve a saját jogú nyugdíjast,
- i) a mezőgazdasági őstermelő, ha a reá irányadó nyugdíjkorhatárig hátralévő idő és a már megszerzett szolgálati idő együttesen legalább 20 év, kivéve
 1. az őstermelői tevékenységet közös igazolvány alapján folytató kiskorú személyt és a gazdálkodó család kiskorú tagját,
 2. az egyéb jogcímen – ide nem értve a g) pont és a (2) bekezdés szerint – biztosítottat,
 3. a saját jogú nyugdíjast és az özvegyi nyugdíjban részesülő személyt, aki a reá irányadó öregségi nyugdíjkorhatárt betöltötte.

²² Csak egészségügyi szolgáltatásra jogosultak, akik nem biztosítottak (nem fizetnek egészségbiztosítási és munkaerőpiaci járulékot:

Tbj. 16. § (1) Egészségügyi szolgáltatásra jogosult – az e törvény szerint biztosított, illetőleg a 13. § szerint egészségügyi szolgáltatásra jogosult személyeken túl – az, aki

- a) csecsemőgondozási díjban, gyermekgondozási díjban, baleseti járadékban,
- b) a 14. § (3) bekezdése alapján saját jogán nyugdíjban, hozzátartozói nyugellátásban, rehabilitációs járadékban,
- c) mezőgazdasági járadékban (öregségi, munkaképtelenségi, özvegyi járadékban, növelt összegű öregségi, munkaképtelenségi, özvegyi járadékban), megváltozott munkaképességű személyek ellátásában, bányászok egészségkárosodási járadékában, fogyatékosági támogatásban, rokkantsági járadékban, házastársi pótlékban, házastársi jövedelempótlékban,
- d) nemzeti gondozási díjban (pótlékban), hadigondozotti ellátásban,
- e) bányászati keresetkiegészítésben vagy átmeneti bányászjáradékban részesül,

- f) gyermekgondozási segélyben,
- g) egyházi jogi személytől nyugdíjban, vagy a Magyar Alkotóművészeti Közalapítvány által folyósított ellátásokról szóló kormányrendelet alapján folyósított öregségi vagy rokkantsági nyugdíjsegélyben (nyugdíjban) részesül,
- h) az aktív korúak ellátására való jogosultság keretében megállapított pénzbeli ellátásban, időskorúak járadékában, ápolási díjban, gyermeknevelési támogatásban részesül,
- i) a köznevelésről szóló törvény hatálya alá tartozó nappali rendszerű iskolai oktatás keretében vagy nappali oktatás munkarendje szerinti köznevelési intézményben, továbbá a nemzeti felsőoktatásról szóló törvény hatálya alá tartozó felsőoktatási intézményben nappali rendszerű oktatás keretében tanulmányokat folytató nagykorú magyar állampolgár, menekült, oltalmazott, valamint az a külföldi állampolgár, aki nemzetközi szerződés vagy az oktatásért felelős miniszter által adományozott ösztöndíj alapján létesített tanulói, hallgatói jogviszonyban áll, továbbá az a szomszédos államokban élő magyarokról szóló törvény hatálya alá tartozó személy, aki a nemzeti felsőoktatásról szóló törvény hatálya alá tartozó felsőoktatási intézményben nappali rendszerű oktatás keretében államilag támogatott, vagy magyar állami (rész)ösztöndíjjal támogatott képzési formában hallgatói jogviszonyban áll,
- j) megváltozott munkaképességű, illetve egészségkárosodást szenvedett, és munkaképesség-változásának mértéke az 50 százalékot, illetve egészségkárosodásának mértéke a 40 százalékot eléri, vagy egészségi állapota 50 százalékos vagy ennél kisebb mértékű, és az illetékes hatóság erre vonatkozó igazolásával rendelkezik,
- k) a reá irányadó nyugdíjkorhatárt betöltötte, és jövedelme nem éri el a minimálbér 30 százalékát,
- l) kiskorú, magyar állampolgársággal, menekült vagy oltalmazott jogállással és Magyarország területén lakóhellyel vagy tartózkodási hellyel rendelkezik, továbbá az a nem magyar állampolgárságú kiskorú, aki Magyarország területén lakóhellyel rendelkezik,
- m) személyes gondoskodást nyújtó bentlakásos szociális intézményben elhelyezett személy (ide nem értve a külföldi állampolgárt), a gyermekvédelmi rendszerben utógondozási ellátásban részesülő 18–24 éves fiatal felnőtt, továbbá magyar hatóság által a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvény alapján ideiglenes hatállyal elhelyezett vagy nevelésbe vett külföldi kiskorú személy,
- n) fogvatartott,
- o) a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény 54. §-a alapján szociálisan rászorult,
- p) egészségügyi szolgáltatás megszerzése érdekében kötött megállapodás alapján jogosult,
- r) a 39. § (2) bekezdése szerint egészségügyi szolgáltatási járulék fizetésére kötelezett,
- s) nevelőszülői tevékenységet folytat,
- t) hajléktalan,
- u) a korhatár előtti öregségi nyugdíjak megszüntetéséről, a korhatár előtti ellátásról és a szolgálati járandóságról szóló törvény alapján korhatár előtti ellátásban vagy szolgálati járandóságban részesül,
- v) az előadó-művészeti szervezetek támogatásáról és sajátos foglalkoztatási szabályairól szóló törvényben meghatározott balettművészeti életjáradékban részesül,
- w) a szociális szövetkezetben tagi munkavégzési jogviszonyban áll, kivéve e jogviszony szünetelésének időtartamát.